

Groots en hoog blazen

Ensembles van koperblazers doen op de Andeshoogvlakte in Bolivia de lucht zinderen met hun muziek. Zinsbegoochelende klanken schetteren om hoogtijdagen luister bij te zetten. Onlangs verscheen *The devil's horn*, een cd met opnamen die visueel antropoloog Miranda van der Spek daar in de jaren negentig maakte. Ze zag wel en wee van een rijke traditie in een arm gebied. In een interview blikt ze terug op haar ervaringen bij deze ensembles.

Op het moment werkt Miranda van der Spek voor het Tropeninstituut in Amsterdam aan een project over reizende muziekinstrumenten, zoals het accordeon, dat na zijn introductie begon aan een wereldwijde zegetocht. Jarenlang gold ze als dé Bolivia-expert, nadat ze het land verschillende keren bezocht voor onderzoek. In 1992 ging ze naar de Altiplano om in de regio's rond La Paz en Oruro de traditie van blaasorkesten te bestuderen, als onderdeel van haar studie visuele antropologie bij Rob Boonzajer Flaes. Die was toen druk bezig met *Bewogen Koper*, een project waarin hij de verbreiding van deze orkesten over de wereld in kaart wilde brengen. Hij zocht nog iemand om onderzoek te doen in Bolivia en vroeg haar omdat ze Spaans kon. Boonzajer hield van ongebruikelijke methoden, vond dat Van der Spek mee moest kunnen spelen met de ensembles die ze bestudeerde. "Ik speelde al piano," vertelt ze, "en het leek hem een goed idee als ik ook tuba leerde spelen. Hij had zijn moeder, die een cursus Spaans gedaan had, naar Bolivia gestuurd om daar vooronderzoek te doen. Voor ik vertrok ben ik een dag bij Oma Lies in Geldrop geweest om muziekopnamen te beluisteren. Een daarvan was een morenada. Die heb ik ingestudeerd."

Dat bleek een handige zet. Ze ging naar hoofdstad La Paz, waar de kans groot was om met orkesten in contact te komen. Ze viel met haar neus in de boter. Ze liep de Banda Pagador de Oruro tegen het lijf dat een morenada speelde, en zei tegen de muzikanten dat zij dat ook kon. "Dat vonden ze ridicuul," grinnikt Van der Spek, "dat kon gewoon niet - een buitenlander, en een vrouw bovendien. Ik heb mee-gespeeld. Ze vielen om van het lachen, maar ze stelden voor dat ik met hun orkest mee zou doen tijdens carnaval in Oruro. Ik vond daar een huis en Gumercido Lucidio, de leider van de groep, wilde me wel les geven. Zijn banda is een van de beste van de Altiplano. Hun repertoire is heel gevarieerd. Ze leren cumbia's en marsen van notatie,

in Bolivia

maar de morenada's vrijwel helemaal op het gehoor. Ze kijken even op het papier, luisteren en doen mee. Voor mij was dat veel lastiger."

Tonen die de muziek doen stralen

De morenada behoort tot het repertoire dat in de regio ontstaan is, in tegenstelling tot de geïmporteerde marsen en cumbia's. De muziek begeleidt een dans die het zware leven verbeeldt in deze oude mijnstreek, met name het lot van slaven uit Afrika die door de Spaanse veroveraars te werk gesteld werden in de zilver- en goudmijnen. De slaven waren niet bestand tegen het lagere zuurstofgehalte in de lucht, de kou en de inspanningen van het werk. Dat wordt uitgedrukt door maskers met uitpuilende ogen en een tong die uit de mond hangt; en door kostuums van tientallen kilo's die de dansers beperken in hun bewegingsvrijheid, zoals ook bij de slaven de vrijheid beknoot was.

In de morenada is de regionale herkomst van de muziek hoorbaar, aldus Van der Spek: "Morenada's bestaan uit eindeloze herhalingen van korte melodien. De trompetten en de baritonhoorns nemen beurtelings de melodie voor hun rekening. Wanneer de trompetten aan de beurt zijn, spelen de baritonhoorns versieringen. Zo ontstaat een wervelend effect dat nog versterkt wordt doordat de twee groepen in heterofonie spelen - niemand volgt exact dezelfde lijn. Daarnaast hebben ze een voorkeur voor wringende tonen, samenklanken die net buiten onze twaalftonige stemming vallen, en die de muziek doen stralen. Die klank associëren ze met *tara*, een begrip met een heel complex van betekenissen. Het staat voor energie en productiviteit. Ze gaan ervan uit dat Moeder Aarde en de patroonheiligen erg blij zijn met die klank, en in ruil voor het optreden tijdens een feest zorgen voor een goede oogst, en succes in werk en leven. Al die elementen komen uit de plaatselijke tradities. Je ziet ze ook in

de muziek van de panfluitensembles, waar de blaasorkesten zich uit ontwikkeld hebben."

De bandas bestaan, afgezien van de percussie, uitsluitend uit koperblazers - dus geen rietblazers of fluiten. Het is mede bepalend voor het overdonderend krachtige, stralende geluid dat ze produceren. De introductie van het koperen instrumentarium betekende voor de bewoners van de streek een enorme vooruitgang. Je kon er heel eenvoudig veel meer tonen mee spelen dan met een bundel panfluiten. Het geproduceerde volume was aanmerkelijk hoger. Bovendien zagen de mensen een direct verband tussen het materiaal waar de instrumenten van gemaakt waren en de delfstoffen uit hun regio. "Belangrijk is ook," benadrukt Van der Spek, "dat koperen blaasinstrumenten het hele jaar door bespeeld kunnen worden, terwijl het gebruik van panfluiten beperkt is tot een bepaald seizoen, omdat die invloed uit kunnen oefenen op het klimaat. Als fluiten in het verkeerde seizoen gespeeld worden, raakt Moeder Aarde onstemd. Dit traditionele wereldbeeld is overigens sterk aan het afkalven in de steden. Alleen op het platteland is het nog verankerd in het leven van de mensen."

Opvallend is dat deze kopertraditie alleen zo'n hoge vlucht genomen heeft in Bolivia. Ook in Peru en Ecuador worden sinds mensenheugenis edele metalen gedolven, en ook daar bestaan blaasorkesten; maar zo virtuoos als de ensembles van de Boliviaanse hoogvlakte, en met name die uit Oruro, zijn ze bij lange niet. "Elk dorp in de Altiplano heeft zijn eigen orkest," zegt Van der Spek, "maar als ze geld hebben, laten ze er toch een uit Oruro komen. Daar leggen ze er mee in. Als er feest is, zoals de naamdag van de patroonheilige van een dorp, wordt dat door een echtpaar uit dat dorp georganiseerd. Zij schrapen geld bij elkaar om een orkest te betalen. Dat belooft al gauw tienduizend dollar, terwijl zo'n dorp kan bestaan uit huisjes van adobe, en de kinderen er op blote voeten lopen."

Je lippen vriezen vast aan het mondstuk

Het grootste feest in de regio is het carnaval. In die periode ligt het zwaartepunt van optredens voor de orkesten. Van der Spek heeft daar aan deelgenomen toen ze in Bolivia was: “Lucidio nodigde me ervoor uit, omdat ik steeds beter was gaan spelen. Van tevoren waarschuwde hij me dat het erg zwaar zou zijn. Je speelt twee weken zonder een dag vrij, soms wel veertien uur per dag. Het begint om vijf uur met de alba, het ochtendritueel. Het is dan zo koud dat je lippen aan het mondstuk van je instrument vastvriezen. Om op te warmen geven ze je sterke drank. Om zeven uur krijg je een warme maaltijd. Twee uur later is er een processie, waarna het orkest gaat rondtrekken. Ter afsluiting is er een avondconcert dat tot middernacht kan duren. Je beleeft die dagen als een roes. Die mensen zijn erg sterk, maar ze gaan ten onder aan het alcoholgebruik. Ze worden helemaal volgestopt, en weigeren is een belediging.”

Het optreden bij dergelijke festiviteiten is zwaar, maar de hoogte waarop het gebied ligt (rond de vierduizend meter) speelt daar nauwelijks een rol in, benadrukt Van der Spek: “In het begin had ik last van hoogteziekte. Na vijf dagen had ik daar geen last meer van. Je lichaam past zich aan de dunne lucht aan en maakt meer rode bloedlichaampjes aan. Wat het wel extra moeilijk maakt, zijn de extreme temperatuurverschillen binnen een dag. ‘s Ochtends vroeg vriest het, je ziet muzikanten soms huilen van de kou. Overdag wordt het heet, maar zodra de zon weg is koelt het heel snel af. Als je je jas ‘s middags hebt uitgedaan vanwege de warmte, kun je die niet zomaar weer aantrekken wanneer het koud wordt. Dat kan pas als het optreden afgelopen is. Het kan voorkomen dat je daar twee uur op moet wachten. Het is geen gemakkelijk bestaan.”

Hoe hoog het prestige van de bandas ook mag zijn, de muzikanten komen uit de lagere klassen en de arme wijken. Het zijn professionele orkesten, maar niet iedereen kan er genoeg mee verdienen. Alleen bij optredens in de steden wordt de volledige bezetting gecontracteerd. “Daar kun je bandas zien spelen van tachtig muzikanten,” vertelt Van der Spek, “in de dorpen zijn het er doorgaans niet meer dan twintig, ook wanneer bij voorbeeld de Banda Pagador geëngageerd wordt. Veel muzikanten werken daarnaast als kleermaker, schoenmaker of taxichauffeur. Als ze repeteren concentreren ze zich vooral op nieuwe cumbia’s. Veel van dat dansrepertoire komt uit andere Latijns-Amerikaanse landen, met name uit Mexico. Elke banda heeft wel een paar arrangeurs. Die bewerken het materiaal en maken er een ‘cumbia andina’ van, waarna de muzikanten het instuderen.”

Duizend muzikanten op een plein

Hoe veeleisend het spelen ook was, Van der Spek koestert warme herinneringen aan de tijd die ze met de banda doorbracht. In het repertoire heeft ze nog steeds een voorkeur voor de cumbia’s: “Daar werd ik altijd vrolijk van. De morenada’s swingden eigenlijk niet. Maar als je in een optocht rondliep met al die dansers, dan was dat een waanzinnige ervaring. Het was ook geweldig wanneer er in Poopó een groot feest gevierd werd. Het dorp is in tweeën gedeeld. Uit het ene deel komt de Banda Pagador, uit het andere de Banda Poopó. Bij een feest van enige betekenis zijn ze alletwee in touw, en komen ze samen op het plein. Als het ene orkest langs het andere loopt, vormen ze één grote machine - honderdtwintig man tegenover elkaar. Elk speelt een eigen nummer. Het is een wedstrijd. Het is niet de bedoeling dat ze elkaar proberen weg te blazen. Het gaat er om welke banda met zijn muziek voor de grootste euforie bij het publiek zorgt, welk nummer de mensen de volgende dag nog zingen. Maar het meest indrukwekkend was de alba tijdens het carnaval in Oruro. Vijftien orkesten die vanaf vier uur ‘s ochtends op het plein bij de kathedraal zo hard mogelijk spelen, ieder hun eigen repertoire. Duizend muzikanten tegen elkaar aan gepropt, en een krankzinnige mengeling van melodieën en ritmes. Daar moet je wel van in extase raken.”

🎵 *The devil's horn - brassband traditions from the highlands of Bolivia* (Pan Records PAN 2091)

🎵 *Frozen brass - Africa & Latin America* (Pan Records PAN 2026)

👁️ *The devil's horn*, een film over koperblaasradities in de Andes, Bolivia (in 1994 uitgezonden bij NPS Passaat; winnaar van de prijs voor de beste studentenfilm in het etnografisch festival van Göttingen in 1994)

Te verkrijgen op dvd via www.mirandasfilmproducties.nl

📖 *Bewogen koper* - Rob Boonzajer Flaes (1993, De Balie/Novib) - helaas uitverkocht, maar nog te bestellen bij de schrijver via boonzajer@xs4all.nl

Ook de Engelse versie, *Brass unbound* (met cd, uitgegeven door het KIT) is uitverkocht; de laatste exemplaren zijn nog te bestellen via publishers@kit.nl